

TOHI FAKAMATALA

KO HA TAHA KILINA KOE (CLEANER) PE NGAOHI KAI (CATERING WORKER)?

KO HA 'ŌTALĪ KOE (ORDERLY), PE TAHA NGĀUE FŌ (LAUNDRY WORKER) PE TAHA TAUHI'API (CARETAKER)?

Kapau 'oku 'io, pea matamata pē 'oku 'iai ha'o ngaahi totonu makehe fakangāue.

'E malava pē ke ke kei fai pē 'a e fa'ahinga ngāue 'oku' ke fai' 'i ha kautaha ngāue kehe – tatau aipe pē 'e fakatau atu 'a e kautaha 'oku' ke ngāue ki ai', pe mole 'a e aleapau ngāue na'a' nau fai.

Ka uesia koe ha fa'ahinga liliu fakangāue pehe' ni, pea' ke feinga leva ke 'ilo 'a ho'o ngaahi totonu'. Fetu'utaki leva ki ho'o 'iunioni' pe ko e Potungāue Leipa' (Department of Labour) 'aki ha'o telefoni ki he 0800 20 90 20 he taimi ngāue pe te ke siu he uepisaiti www.dol.govt.nz.

KO HAI FUA 'OKU NAU MA'U 'A E NGAOHI TOTONU MAKEHE KO IA'?

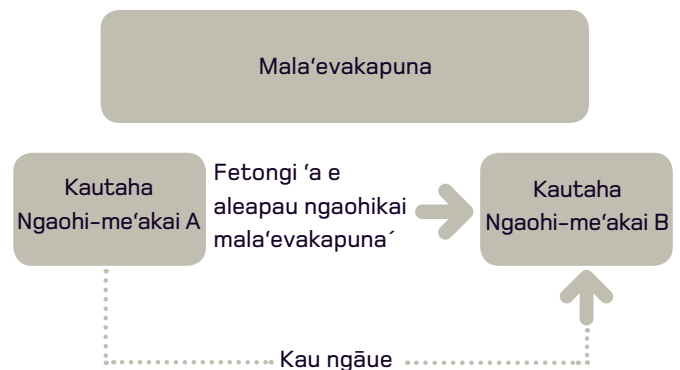
- Kau ngāue kilīningi pe ngāue falekai 'i ha fa'ahinga ngāue'anga' pe
- Kau ngāue fō 'i he 'ū falemahaki', ngaahi 'api tauhi kau vaivai' mo e ngaahi ako'anga
- Kau ngāue 'otalī (orderly) he 'ū falemahaki' mo e ngaahi 'api tauhi kau vaivai'
- Kau keateika (caretaker) he ngaahi 'apiako', 'univēsiti', politeki' mo e ngaahi ako'anga kehe'.

TE NAU KOLE FAKAKŪ?

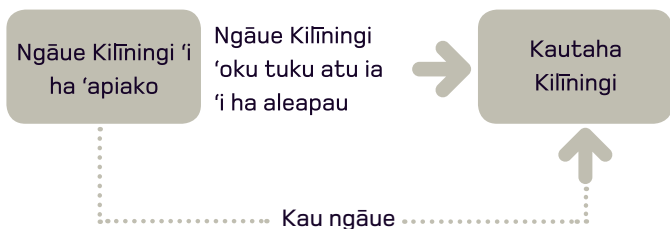
- Taimi kuo fakatau atu ai 'a e kautaha 'oku' ke ngāue ki ai'

- Taimi kuo mole ai 'a e ngāue aleapau mei he kautaha 'oku ke ngāue ki ai ki ha kautaha kehe 'e taha

- Kapau 'e tuku atu 'i ha aleapau 'a e ngāue 'oku' ke fai' 'e koe

- Taimi kuo mole ai ha ngāue aleapau mei he kautaha 'oku' ke ngāue ki ai' koe'uhi 'oku fie fai pē 'a e ngāue ia na'a ke fai' 'e he kautaha fo'ou.

KO E HĀ HO'O NGAHI TOTONU'?

'I he ngaahi tūkunga ko 'eni':

- Ka 'oku' ke hiki ki ha ngāue fo'ou pea 'oku' 'i ai 'a ho'o totonu ke ke kei ma'u pē 'a e ngaahi totonu pe monū 'aia 'oku' ke ma'u 'i ho'o ngāue lolotonga'
- 'Oku' ke lava pē 'o fili ke ke nofo pē 'o ngāue 'i ho'o ngāue lolotonga'
- Kuo pau ke 'oatu 'a e hingoa 'o e kautaha te nau fai ho'o ngāue', pea 'oatu mo ha ngaahi fakamatala totonu 'o kau ki ha ngaahi liliu ke tokoni atu kiate koe ke ke lava 'o fili pe te ke hiki pē 'ikai. Kuo pau ke 'oatu 'a e ngaahi fakamatala ko ia' te'eki hoko 'a e ngaahi liliu'
- Kuo pau ke 'oatu 'a e taimi fe'unga ke fai ai ha'o fili pe te ke hiki ki he kautaha fo'ou te nau fai ho'o fa'ahinga ngāue' pea ko hai koā 'e fakahoko ki ai 'a ho loto'.

'Oku 'ikai ta'ofi 'e he ngaahi totonu ko 'eni' ha'o talanoa 'a'au mo ho'o ngāue'anga' ki ha toe ngāue te nau pehē te ke ala fai.

KO E HĀ 'A E NGAHI FAKAMATALA KUO PAU KE 'OATU'?

'Oku pau ke kau 'eni he ngaahi fakamatala 'e 'oatu':

- Ko e fa'ahinga liliu mo hono lahi. Hangē ko 'eni', pe ko ho'o ngāue' 'oku kau ia 'i hono tuku atu 'i ha aleapau, pe fakatau atu e ngāue'anga', pea uesia ai 'a e kātōa pe konga 'o ho'o ngāue'
- Ko e 'aho 'e fai ai 'a e liliu'
- Ko e 'aho 'e fiema'u ke fakapapau'i ai ho loto' pe te ke fie hiki ki he kautaha ngāue fo'ou' pē 'ikai
- Ko e hingoa 'o e kautaha fo'ou te nau pule'i 'a e fa'ahinga ngāue 'oku' ke fai'
- Ko e fakaiiki 'o e tokotaha ke fai e fetu'utaki ki ai 'o tala ho loto' pe te ke hiki pē 'ikai, pea mo e fiema'u ke fakahoko ho loto. Pea ke fai 'a e fetu'utaki 'aki 'a e fax, 'imeili pe faitohi.

Kuo pau ke tuku atu 'e ho'o ngāue'anga' ha taimi fe'unga ke ke fakakaukau'i ai 'a e ngaahi fakamatala 'oku 'oatu', pea fakatalanoa ki ha fale'i 'a ho'o 'iunioni', pe taha fale'i mei he Potungāue Leipa' (Department of Labour).

KO E HĀ 'A E ME'A 'E HOKO' 'O KAU' KA HIKI?

'E hoko atu pē ho vāhenga', livi' pea mo e 'u tu'utu'uni kehe 'o ho'o ngāue', kau ai mo ho'o houa ngāue'. 'E toki lava pē 'e he kautaha fo'ou' 'o liliu ha tu'utu'uni fakangāue 'o ka 'oku' ke loto ki ai.

'E FĒFĒ 'A 'E KU 'Ū LIVI PUKE' MO E LIVI MĀLŌLOO'?

Kapau te ke hiki ki he ngāue fo'ou' pea te ke kei ma'u pē 'a ho'o 'ū livi puke, livi fakata'u mo e ngaahi 'aho mālōlō kehe 'oku kei toe ke fakakakato atu 'e ho'o ngāue lolotonga'. He 'ikai lava 'e ho'o ngāue lolotonga' 'o totongi'i ke tāpuni hanau mo'ua kiate koe hangē ko e holiday pay, kimu'a pea' ke hiki ki he kautaha fo'ou te nau fakangāue'i koe'.

FĒFĒ A 'E KU ALEAPAU NGĀUE'?

Kapau te ke hiki te ke tauhi pē 'a ho'o aleapau ngāue mei ho'o ngāue'anga lolotonga'. 'E hoko ia ko ho'o aleapau ngāue mo ho'o ngāue'anga fo'ou'. Ko e taimi pē 'e vakai'i ai 'a ho'o totonu ki he ngaahi penefiti fakangāue 'i ho'o aleapau, pea 'e lau pē 'a ho'o aleapau ngāue mei ho'o ngāue motu'a' ko ho'o aleapau ngāue ia mo e ngāue'anga fo'ou'. Ko ia kapau te ke hiki 'oku ke tauhi pē 'a e ngaahi alea felāve'i mo ho'o livi tu'unga 'i he ngaue fuoloa, ngaahi totongi fakatatau ki he fuoloa 'a ho'o ngāue pe ko ho'o livi fā'ele.

FĒFĒ 'EKU ALEAPAU NGĀUE FAKATOKOLAHĪ MO 'EKU MĒMIPA 'IUNIONI'?

Kapau 'oku' ke kau ki ha aleapau ngāue fakatokolahi, pea 'e hoko leva 'a ho'o kautaha ngāue fo'ou' ko e kupu ia 'o ho'o aleapau ngāue fakatokolahi'. 'E kei hoko atu pē 'a ho'o totonu ke ke kau ki ho'o 'iunioni'.

Ko e taimi 'e alea'i ai 'a e aleapau ngāue fakatokolahi', pea 'oku' iate koe mo ho'o 'iunioni' pē te ke kei hoko ko e taha 'o e aleapau ngāue fakatokolahi' pē 'ikai. Kaikehe, ka 'oku' iate koe ke ke talanoa ki ai mo ho'o 'iunioni'.

FĒFĒ KAPAU TE U NOFO AU MEI HE 'EKU NGĀUE' HILI 'A 'EKU HIKI'?

Te ke kei ma'u pē 'a ho'o vahe holitei mo e 'ū vahe kehe' 'o hangē tofu pe na'a ke ngāue pē koe 'i ho'o ngāue'anga fo'ou' talu mei fuoloa.

FĒFĒ KAPAU TE U HIKI PE 'IKAI FUOLOA IA KUO HANGA 'E HE 'EKU NGĀUE'ANGA FO'OU' 'O LITANI (REDUNDANT) AU?

Kuo pau ke fai 'e ho'o ngāue'anga fo'ou' ha founa 'e fakafiemālie kiate koe kimu'a pea nau litani koe. 'Oku kau he founa ko 'eni' 'a e pau ke nau talanoa mo koe (mo ho'o 'iunioni', kapau 'oku' ke mēmipa ai) 'o kau ki he ngaahi founa kehe mei he litani'.

Kapau 'e litani koe pea te ke kei ma'u pē 'a ho'o ngaahi totonu ki he vahe litani' 'o hangē tofu pē na'a ke ngāue mai pē koe ia 'i ho'o ngāue'anga fo'ou'. Kapau na'e 'ikai ha lave ia 'i ho'o aleapau ngāue' ki ha vahe litani tu'unga 'i hano fokotu'utu'u fo'ou' 'o e ngāue, pea kuo pau ke alea leva ho'o ngāue'anga' mo koe ki ha vahe litani. Ka 'ikai te mou felotoi mo e ngāue'anga', pea 'e lava ke ke kole ki he Employment Relations Authority (Ma'u-mafai ki he ngaahi fekau'aki fakangāue') ke nau fai tu'utu'uni ma'a kimoutolu.

FĒFĒ KAPAU HE 'IKAI TE U FIE NGĀUE AU MA'A E NGĀUE'ANGA FO'OU'?

'Oku lava pē ke ke fili koe ke 'oua te ke hiki. 'I he'ene pehee' pea ke talanoa leva ki ho'o ngāue'anga' 'o vakai pē 'oku' 'i ai ha ngāue kehe pē he ngāue'anga' ke ke fai. Ka 'ikai ia pea kapau 'oku' 'ikai te ke toe fie fai 'e koe ha ngāue kehe pē he ngāue'anga', pea 'e lava leva ke litani koe 'e he ngāue'anga'. 'E lava pē 'eni' 'o kapau ne 'i ai ha lau pehē 'i ho'omou aleapau ngāue', pea pehē 'e he aleapau ngāue' 'e fai ha vahe litani 'i he taimi 'o e tūkunga pehe' ni.

FĒFĒ KAPAU NE U NGĀUE AU 'I HA VA'A KEHEKEHE 'E UA PE LAHI ANGE HE NGĀUE'ANGA', KA KO E VA'A PĒ 'E TAHA 'OKU LILIU'?

Kapau 'e mole mei ho'omou ngāue'anga' 'a e ngāue aleapau 'i ha va'angāue 'oku' ke ngāue ai, pea 'ikai ha liliu ia 'i he va'angāue kehe 'oku ke ngāue ai' pea:

- Te ke fili leva pe te ke fie hiki ki he va'angāue'o e ngāue'anga fo'ou' 'aia 'oku nau ma'u ha kongā 'o ho'o ngāue'
- Kapau te ke hiki pea te ke ngāue leva ki he kautaha pe ngāue'anga kehekehe 'e ua
- Ko ho'o ngāue mo e ngāue'anga lolotonga' he'ikai uesia ia, 'o tatau ai pē pe ne ke fili ke ke hiki pē 'ikai
- He 'ikai ta'ofi koe 'e ha ngāue'anga pe kautaha ke 'oua na'a ke ngāue ki he kautaha 'e taha'.

FĒFĒ KAPAU KO 'EKU ALEAPAU 'OKU TAIMI TUKUPAU?

Kapau ko ho'o 'aleapau ngāue taimi tukupau 'oku ngata ia 'i he taimi tatau mo e fokotu'utu'u fo'ou' (restructuring) ho'omou ngāue', pea 'e ala vakai'i pē pe 'oku' 'i ai ha totonu ke ke hiki ai ki he ngāue'anga fo'ou'. 'Oku malava 'eni' 'o kapau 'oku felāve'i 'a e aleapau ngāue taimi tukupau' mo e 'osi 'a e ngāue aleapau', pe ko ha fokotu'utu'u ngāue ne 'amanaki ke fakahoko.

Kapau te ke hiki, pea ko e taimi tukupau 'o ho'o aleapau ngāue mo ho'o ngāue'anga fo'ou' 'e ho'ata mei ai 'a e lōloa 'o ho'o aleapau ngāue mo e ngāue'anga fo'ou'. Kapau ko ho'o ngāue'anga fo'ou' 'oku nau ma'u 'aupito 'enautolu 'a e ngāue aleapau' (koe'uhi ne fakatau atu e ngāue'anga' ia pe liliu fakalotofale pē), pea te ke hoko leva pē koe ko ha taha ngāue tu'uma'u.

Kapau 'oku' 'ikai ha felāve'i ia 'a ho'o aleapau ngāue taimi tukupau' mo e ngāue aleapau' pe ha fokotu'utu'u fo'ou fakaengāue, pea 'e kei lava pē ke ke fili pe te ke hiki. Kā 'e ngata pē 'a e taimi tukupau' 'i he 'aho pē tūkunga 'e fakamahino'i he aleapau taimi tukupau'.

KO E HĀ PE KO HAI 'A E TAHA NGĀUE 'I HE NGĀUE'ANGA PE KAUTAHA NGAOHI KAI?

'Oku 'ikai hano fakamatala'i fakalao 'o'ona. 'Oku fakatefito pē 'a hono faka'uhinga'i ia 'o e taha koia' (mo 'ene ma'u 'a e ngaahi malu'i makehe fakangāue') mei he ngaahi mo'oni'i-me'a 'o e tūkunga taki taha 'o e kau ngāue.

Ko e taumu'a' ke malu'i 'a e kau ngāue te nau tō ki ha tu'unga fakatu'utāmaki koe'uhi' ko e liliu 'a e ngāue aleapau' tupu mei ha fokotu'utu'u fo'ou fakaengāue.

Hangē ko 'eni, 'e ala malu' i ha taha ngāue 'i ha kautaha ngaohi kai 'oku nau ngaohi kai ma'a ha fale-kafei 'i mala'evakapuna. Ka pehē 'e he mala'evakapuna' ia ke fetongi 'a e kautaha 'oku nau fakalele 'a e fale-kafei', pea 'oku totonu ke lava 'a e kau ngāue he fale-kafei ko ia' 'o fili pe te nau hiki pe 'ikai.

Te mou ma'u ha ngaahi fakamatala lahi ange pe ko hai 'a e taha ngāue 'i he ngāue'anga pe kautaha ngaohi kai' 'i ha'amou fetu'utaki ki he Potungāue Leipa' 'aki ha'amou siu he'emaue uepisaiti www.dol.govt.nz pe tā ki he 0800 20 90 20 lolotonga e taimi ngāue'.

KO E HĀ 'A E TOKONI TE U ALA MA'U'?

Ko ho'omou ngaahi totonu fakalao 'eni ia, pea he 'ikai lava 'e he ngāue'anga' ia 'o to'o meiha taha. Ka 'oku 'i ai ha liliu ho'o ngāue'anga' 'oku' ke pehē 'oku kau ia he ngaahi liliu 'oku lave ki ai 'a e ki'i tohi fakamatala' ni, te ke lava 'o ma'u ha tokoni:

- Ke veteange ha ngaahi palopalema mo e kautaha ngāue'anga'
- Ke fakamahino'i 'a ho'o aleapau ngāue'
- Ke fekumi ki ho'o ngaahi totonu' pea mo e 'ū monū kehe 'oku 'i ai ha'o totonu ki ai
- 'I he ngaahi tūkunga 'e ni'ihī, ke vete ange ha ngaahi palopalema 'e ala hoko, hili ha'o hiki ki ha ngāue'anga kehe.

TE U MA'U TOKONI MEI FĒ?

- Fetu'utaki ki ho'o 'iunioni'
- Fetu'utaki ki he Potungāue Leipa' he'emaue uepisaiti www.dol.govt.nz pe te ke telefoni ki he 0800 20 90 20 'i he taimi ngāue'.

Ko e ki'i tohi fakamatala' ni ko e ki'i fakahinohino fakangatangata pē pea 'ikai lava ke ne fakamatala'i totonu 'a e me'a ke tuha mo e tūkunga kotoa pē. 'E hala ke ngāue'aki pe lau 'oku' ne fetongi 'e ia ha lao pe ha fale'i fakalao pe ha fale'i mataotao.